

COVID-19 SALGIN DÖNEMİNDE ALINAN AİLE DANIŞMANLIĞI HİZMETLERİNİN AİLE HAYATINA ETKİLERİ: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ*

THE EFFECTS OF FAMILY COUNSELING SERVICES RECEIVED DURING THE COVID-19 PANDEMIC ON FAMILY LIFE: THE CASE OF ÜSKÜDAR

Şeyda KARAKAYA¹

Öz

Toplumun temel taşı olarak aile, tarihten bugüne kadar birçok sınavdan geçmiştir. Ailelere rehberlik yapacak bir kuruma daima ihtiyaç duyulmuştur. Aile danışmanlığı uygulamasının ilk örnekleri 20. yüzyılda görülmektedir. 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan ve Covid-19 olarak bilinen salgınla birlikte; sağlık, eğitim ve ekonomi anlamında aileler de bu süreçten etkilenmiştir. Uzaktan eğitim süreci, ekonomik zorluklar, sosyal hayatın eve kayması, bireylerde kaygı oranının artması gibi süreç ve olgular aileleri bütünüyle etkilemiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Covid-19 sürecinin ve bu süreçte aile danışmanlığı hizmetlerinin aile hayatı üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Araştırma yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemleri içerisinde olgubilim (fenomoloji) deseni zemininde çalışılmıştır. Toplanan veriler Maxqda programında analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Covid-19 döneminde ailelerin birtakım olumsuzluklarla karşılaştıkları görülmüştür. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda bu dönemde alınan aile danışmanlığı desteğinin olumlu sonuçlarının olduğu kanaatine varılmıştır. Aileler için önemli bir fonksiyonu olan ve ülkemizde sadece özel klinikler tarafından sunulan aile danışmanlığı desteğinin devlet kurumlarında ve daha yaygın bir şekilde sunulmasının aileyi koruyucu ve güçlendirici etkisi olacağı açıktır.

Abstract

The family, as the cornerstone of society, has passed many tests throughout history. There has always been a need for an institution to guide families. Family counseling was introduced in the 20th century as an institution that guides families. With the epidemic known as Covid-19, which emerged in China in 2019; along with health, education, and economy, families have also been affected by this process. The processes and phenomena such as the distance education process, economic difficulties, the shift of social life to home, the increase in the anxiety rate in individuals have completely affected families. In this context, the aim of this study is to determine the effects of the Covid-19 process and family counseling services on family life. As a research method, a qualitative research was carried out with a semi-structured interview. The research was studied on the basis of the phenomenology pattern within the patterns of qualitative research methods. The collected data were analyzed by the Maxqda program. As a result of the research, it was seen that families faced some negativities during the Covid-19 period. In line with the opinions of the participants, it was concluded that the family counseling support received during this period had positive results. It is clear that providing family counseling support, which has such an essential function for families and is offered only by private clinics in our country, in public institutions and more widely will have a protective and strengthening effect on the family.

Anahtar Kelime: Sosyal Politika, Covid-19, Aile Danışmanlığı.

Keywords: Social Policy, Covid-19, Family Counseling.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Başak Işıl ALPAR danışmanlığında Şeyda KARAKAYA tarafından sürdürülen “Önleyici Sosyal Politikalar Bağlamında Aile Danışmanlığının Etkinliği: Türkiye Örneği” başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiş ve tez danışmanı ile birlikte hazırlanmıştır.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, seydakarakaya1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5977-2967

Extended Abstract

There has always been a need for an institution that will guide the family as the cornerstone of society. The first examples of family counseling practice are seen in the 20th century. As the institution that is most affected by problems such as social, economic, epidemic and natural disasters in the historical flow, new problems arise periodically in the family. On December 31, 2019, the World Health Organization China Country Office reported cases of pneumonia of unknown cause in Wuhan, China, on December 31, 2019, and on January 5, 2020, a new coronavirus, which had not been detected in humans before, was identified. After its emergence in China, it has taken the whole world under its influence in a short period of three months. The aim of the research is how this epidemic affects family in a short time. In addition, the benefits of family counseling support received during this period. In-depth interviews with 19 couples who received family counseling support in Üsküdar district of Istanbul were analyzed using the Maxqda program. It was conducted with 19 people who gave consent to participate in the research by applying to family counseling centers in Üsküdar district. Participants, 5 men and 14 women, were named as E1, E2,...K1, K2, K3... and their opinions were conveyed. A total of three themes were identified, namely the positive effect of the Covid-19 period on family life, its negative effect and the effect of Family Counseling support on the epidemic.

The first category of the theme of the effects of the Covid-19 epidemic on family life is the negative effects of the epidemic. There are 6 different codes in the category of negative effects of the epidemic. These; Negative effects of distance learning, decrease in domestic division of labor, decrease in social activities, decrease in family relations, economic difficulties and adverse effects on sexual life. In the epidemic, it has been understood that distance learning is generally a negative experience for children in primary school age, and long-term exposure to the screen causes distraction. However, it was concluded that university level creates positive opportunities for adults. According to the predominant view, the increase in the domestic workload of women has resulted in men supporting their spouses. Covid-19, limited social life and paved the way for leisure activities to shift from outside to home. In economic life, bankruptcy and job loss were experienced in some sectors, but the participants also stated that they experienced new business opportunities during this period. In terms of expenditures, they stated that while market expenditures increased, other expenditures decreased. Participants whose income was not affected stated that they had financial gains from this process. As for the effects on sexual life, this process affects sexual life positively in individuals with high dyadic adjustment, while this process negatively affects sexual life in couples with low dyadic adjustment. In addition, it has been stated that the level of anxiety caused by the level of Covid-19 does not show similarity between couples, which causes discussions. In some families, it was stated that the fear of contagion and contagion caused severe anxiety and problems. Couples with a high level of anxiety stated that they also distanced themselves from sexuality because of the fear of contracting the disease from their spouses. The most important effect of the Covid-19 epidemic process is the long-term lockdowns, which have brought new opportunities as well as a crisis. At this point, there are 6 different codes related to the positive effects of the Covid-19 epidemic on family life. These; not having difficulties in the distance learning process, increasing the division of labor in the home, using the leisure time with better quality, increasing the family relationship, improving the economic situation and regular sexual life. Finally, in line with the opinions of the participants, it was concluded that the family counseling support received during this period had a positive result. Particularly, the participants, who stated that they gained the ability to protect their borders and communicate well, stated that they could overcome this process in a healthier way. The opinions of the participants were presented in parallel with the literature review. As a result, it is seen that the Covid-19 period affects some families negatively. Most of participant said that family counseling support has a strengthening effect on issues related to intra-familial communication, economic and sexuality. Family counseling, which has an important guiding function in family relations is received only in private clinics in our country. It is clear that this family counselling has a protective and strengthening effect on the family. It is obvious that dissemination of family counseling throughout the country by the government will have a very positive effect on the citizens.

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin ardından kadınların daha aktif bir biçimde iş hayatına girişi, birçok ailenin bu yeni düzene adapte olmakta zorlanmasına sebep olmuştur. Aile üyelerinin hızlı bir şekilde değişen rolleri, aile bünyesindeki iletişimi ve etkileşimi bozmuştur. Bu durum, gerek çiftler arasında gerek kuşaklar arasındaki çatışmaları artırmıştır. Özellikle kadının çalışma hayatına dâhil olması kadınlara geleneksel rollerin dışında yeni sorumluluklar yüklemiştir. Aile üyeleri “*kentli anne-baba*”, “*çalışan anne*” gibi hızlı bir şekilde değişen rollere uyum sağlamak zorlanmıştır. Bir yandan iş hayatının kadınlara getirdiği sorumluluklar, diğer yandan ebeveyn rolünün gereklilikleri aile içinde kadınların yükünü artırmıştır. Bu nedenlerle, modern toplum hayatında zorlanan ailelere yardım etmek ve destek sağlamak amacıyla çeşitli hizmetler geliştirilmiştir. Bu hizmetler genel anlamda ailelere para yardımı yapmak, istihdam sağlamak şeklinde başlamış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da yaşlı bakım hizmetleri şeklinde devam etmiştir. Ardından ailelere sağlanan bu destek hizmetleri, aile içi ilişkilerin güçlenmesine, çatışmaların giderilmesine yönelik aile danışmanlığına dönüşmüştür. Ailelerin dağılmasını önlemek, ilişkilerini güçlendirmek üzere “*Aile Danışmanlığı*” Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de 19. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılda da sistemli bir hâle gelmiştir (Nazlı, 2007).

Aile danışmanlığı, “*aile terapistliği*” olarak da ifade edilmektedir. Literatürde birbirlerinin yerine de kullanılan bu kavramlar arasındaki ayırım, net bir şekilde belirlenememiştir. Ancak aile danışmanlığı; bireylerin eşleriyle, aileleriyle, çocukları ile ilişkilerinde rehberlik yapan bir danışmanlık hizmetidir. Aile terapistleri ise aile travmalarını iyileştiren ailevi ve problemleri kökten çözen ruh sağlığı profesyonelleridir.

Tarih boyunca aile; toplumsal ve ekonomik sorunlardan, salgın ve doğal afetlerden en çok etkilenen kurum olmuştur. 2019 yılında Çin’de ortaya çıkmış olan Covid-19 salgını kısa bir süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. Araştırmanın amacı, kısa sürede bulaşan bu hastalıktan ailelerin nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Ayrıca çalışmada, Covid-19 salgını döneminde alınan aile danışmanlığı hizmetinin, ailelere ne ölçüde destek olduğu ele alınacaktır. İstanbul ili Üsküdar ilçesinde aile danışmanlığı desteği almış 19 çiftle yapılan derinlemesine mülakatlar görüşme esnasında yazılmış, ardından Maxqda programı kullanılarak analiz edilmiştir. Üsküdar ilçesindeki aile danışmanlığı merkezlerine başvurmuş, araştırmaya katılmaya onay veren 19 kişiyle görüşülmüştür. 5’i erkek, 14’ü kadından oluşan katılımcılar E1, E2,...; K1, K2, K3... şeklinde kodlanarak görüşleri aktarılmıştır. Konuyla ilgili Covid-19 döneminin aile hayatına olumlu etkisi, olumsuz etkisi ve aile danışmanlığı desteğinin salgındaki rolü olmak üzere toplamda üç tema belirlenmiştir. Aile danışmanlığı desteğinin bu süreci atlatma noktasında tüm katılımcılara olumlu destek olduğu hipotezi katılımcıların görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Hâlihazırda aile danışmanlığı hizmeti sadece özel kliniklerde verilmektedir. Ayrıca belediyelerden aile danışmanlığı desteği almış kişilerle irtibat kurulmaya çalışılmış ancak gizli bilgilerini paylaşamayacaklarını ifade eden belediye çalışanları, aile danışmanlığı desteği alan kişilere/danışanlara ulaşımı engellemiştir. Belediyelerden hizmet almış herhangi bir aileye ulaşamamıştır. Bu yüzden, çalışma özel kliniklerden veya özel hastanelerden alınmış aile danışmanlığı desteğiyle sınırlanmıştır. Makale temelde üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, aile danışmanlığı ve Covid-19 süreciyle ilgili genel bilgiler içermektedir. İkinci bölümde, araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, bulgular aile danışmanlığının Covid-19 sürecine olumlu ve olumsuz etkileri şeklinde iki alt başlıkta sunulmuştur.

1. AİLE DANIŞMANLIĞININ TANIMI

Ruhsal problemlere ve ailevi sorunlara yönelik danışmanlık uygulaması, tarihten günümüze gelen aile ıslahı girişimlerinin farklı bir uzantısıdır. Şekli, yöntemi farklı olsa da insanlık tarihinde ailevi problemler hep olmuş ve bu problemlerin çözümü için üçüncü bir el devreye her zaman girmiştir. “*Aile danışmanlığı*” ise bu yardım mekanizmasının en yeni hâlidir (Gladding, 1995). Tarih süresince aile bireylerinin kendi aralarında yardımlaşması genel olarak yaşlı kişilerin gençlere nasihatler vermesi ve yetişkin kişilerin yaşlı kişileri koruyup kollaması şeklinde olmuştur (Özabacı ve Erkan, 2019).

Aile danışmanlığı uygulamaları Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış, 20. yüzyılda sistemli bir hâle gelmiştir. Bu uygulama öncelikle ailelere para yardımı ve iş bulma şeklinde başlamıştır. Zamanla ailelere sunulan destek hizmetleri sosyal yardımlar, yaşlı hizmetleri gibi kurumsal hizmetlere, ardından aile içi ilişkilerin güçlenmesine ve çatışmaların giderilmesine yönelik aile danışmanlığı hizmetine dönüşmüştür. Günümüzde ailelere üç hizmet sunulmaktadır. Bunlar; aile tedavi ve dayanışması, aile eğitimleri, ailenin sosyal kurumlarla ilişkilerinin düzenlenmesidir (Nazlı, 2007).

Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları (2006; 2011; 2013; 2018) sonucunda, aile danışmanlığı ihtiyacı netlik kazanmıştır. Türkiye’de 1980’lerden itibaren klinik ortamlarda psiko-sosyal destek sağlanmaya çalışılmışsa da aile danışmanlığı standartlarında bir destek, 2010’lu yıllardan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Aile ve çift danışmanlığına ilişkin çalışmalar önceleri psikolojik danışma ve klinik psikoloji yüksek lisans programlarında ders olarak okutulmuş ancak artan ilgi ve ihtiyaca paralel olarak yoğunlukla üniversitelere bağlı eğitim merkezleri tarafından aile danışmanlığı sertifika programları ve yüksek lisans programları düzenlenmeye başlanmıştır (Boyacı, 2020).

T.C. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’nün 25 Şubat 2009 tarihli Aile Danışmanlığı Yönetmeliğinin 4. maddesinde “*aile danışmanı*” ve “*aile danışmanlığı*” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Aile danışmanı: Merkezde aile danışmanlığı hizmetlerini yürütmek üzere bu yönetmelikte belirtilen eğitimi tamamlamış meslek elemanı personelidir. Aile danışmanlığı: Merkezde görevli aile danışmanı tarafından, ailenin sınırları ve aile üyeleri arasındaki ilişkiler üzerinde çalışarak aile üyeleri arasındaki bozuk ilişkileri düzeltmeyi ve bu süreçte kazanılan yeni iletişim ve etkileşim kalıpları sayesinde, aile bireylerinin sorun çözme yeteneklerini güçlendirmeyi amaçlayan özel teknik ve stratejileri içeren hizmet” olarak ifade edilmiştir (Bkz. Resmi Gazete, 2009).

Ülkemizde aile danışmanlığı eğitimini alarak aile danışmanı unvanı alabilecek meslek grupları; uzman, asistan ve pratisyen hekimler, psikolojik danışmanlar, psikologlar, çocuk gelişim uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, sosyologlar, hemşireler şeklinde sıralanmaktadır. Diğer meslek grupları katılım belgesi alabilirler ancak klinik açamazlar.

2. COVID-19 SALGINI

31 Aralık 2019 tarihinde Çin’de hızlı bir şekilde yayılan zatürre vakaları, öncelikle 2019-nCoV olarak isimlendirilmiş, daha sonra Covid-19 olarak adlandırılmıştır. Virüs, Çin’de ortaya çıkmış olup hızlıca tüm dünyada yayılmıştır. (Budak ve Korkmaz, 2020).

Salgınla mücadele etmek için ülkeler öncelikle sınırları kapatmış, seyahat kısıtlaması getirmiş, halka açık toplantıları erteleyerek çok sayıda tedbir almıştır. Virüs, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde salgın olarak ilan edilmiştir (World Health Organization, 2020). Birçok ülke salgından ekonomik ve sosyal olarak ciddi oranda etkilenmiştir (Yurtsever vd., 2021). 1 milyondan fazla ölüme yol açtığı için, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Salgından korunmak için tüm ülkeler global izolasyon/karantina sürecine girmiştir (Koparan ve Bekalp, 2020).

Covid-19 salgını, son yüzyılda insanların yaşadığı en önemli krizlerden birisidir. Zira etkileri sağlıktan çok öteye geçmiştir. Ekonomik, psikolojik, sosyolojik açıdan tüm hayatı etkilemiştir. Dünyada birçok insanın çalışma alışkanlıklarını değiştirmiştir (Davison, 2020). Birçok kişi çevrim içi hizmet verme

sürecine adapte olmak zorunda kalmıştır. Yine pek çok kişi sosyal mesafe kurallarını ihlal etmeden alternatif çalışma alanlarına geçmek zorunda kalmışlardır (Leiter ve Durup, 1996). Bu süreçte “*yeni normal*”e uyum sürecinde Covid-19 salgını başrolü oynamıştır (Davison, 2020).

Yeni dönemdeki bu değişimden, özellikle uzun süreli kapanmalardan iş hayatı kadar aile de etkilenmiştir. Salgın, deprem, ekonomik kriz gibi toplumsal olaylardan aileler kendi özgün yapı, işlev ve fonksiyonlarındaki farklılıklara göre etkilenmiştir (Hallaç ve Öz, 2014).

Covid-19 sürecinde en çok iç içe olduğumuz kavramlar karantina ve izolasyondur (Koçak ve Harmanci, 2020). Karantina; “*bulaşıcı bir hastalığa maruz kalmış bireylerin, hastalık belirtisi gösterip göstermediklerini gözlemleyebilmek amacıyla bireyin soyutlanması ve hareketliliğinin kontrol altında tutulmasıdır.*” Bu önlemin doğurduğu en önemli sosyal problem damgalamadır. Karantina döneminde ortaya çıkan bir terim olarak damgalama; “*bulaşıcı bir hastalığı olan bireylere karantina bittikten sonra ve hatta hastalıkları iyileştikten sonra çevreleri tarafından, kişinin hâlâ hastalık taşıyor olduğu yanlış inancıyla reddetme ve dışlamaya maruz bırakılmasıdır.*” (Koçak ve Harmanci, 2020). Damgalamanın en temel sebebi, hastalığın bulaşma korkusudur. Damgalama, bu dönemde ortaya çıkan en önemli olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçak ve Harmanci, 2020).

Covid-19 salgını aile hayatını birçok açıdan etkilemiştir. Birçok eğitim kurumu uzaktan eğitim sürecine geçmiştir (Yalçın ve Beğenirbaş, 2021). Uzaktan eğitimin yanında evden çalışma yaygınlaşmış ve evden çalışma birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Sürekli evde olmak ailevi birtakım sorunu beraberinde getirmiştir. Covid-19 salgınında yaşanan stres, anksiyete, kaygı gibi psikolojik etkenler gerek aile içi iletişim gerek cinsel yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir. Özellikle home-office çalışma şekli birçok kadın tarafından olumsuz bir tecrübe olmuştur (Koparan ve Bekalp, 2020).

Covid-19 salgını birtakım ailevi sorunların yanında bazı avantajlar da getirmiştir. Bu süreçte evden çalışma, yaygınlaşmıştır (Özçelik, 2021). Birçok alanda uzaktan çalışmanın yaygınlaşması ve uzaktan eğitimlerin artması, özellikle ev kadınlarının gerek eğitim süreçlerini gerek iş hayatına girişlerini kolaylaştırmıştır. Covid-19 sürecinde birçok insanın, vaktinin büyük kısmını evde geçirmeleri, aile bireyleri evde aile ortamında oyunlar oynayarak, sinema filmleri izleyerek, kitap okuyarak birlikte vakit geçirmelerine olanak sağlamıştır (Okumuş, 2021).

3. NİTEL ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Çalışmada, salgın döneminde ailelerin nasıl etkilendiği ve aile danışmanlığı hizmeti alan ailelerin bu destekle ne ölçüde problemlerini çözebildikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için görüşmeyi onaylayan 19 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. İçerik analizi Maxqda programı aracılığıyla yapılmıştır. Araştırmada “*bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve yüklediği anlamları ortaya çıkartmak amacıyla geliştirilmiş bir nitel araştırma deseni olan olgubilim*” (fenomoloji) deseni kullanılmıştır (Kocabıyık, 2016). Çünkü bu araştırmada Covid-19 döneminde aile danışmanlık sürecine ilişkin yaşantılar, tecrübeler ve Covid-19 süreciyle ilgi algının anlaşılması ve yazıya dökülmesi hedeflenmiştir. Kişilerin, Covid-19 döneminde aldıkları aile danışmanlığı hizmetinin aile hayatlarına katkılarının anlaşılması hedeflenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni aile danışmanlığı desteği almış kişilerdir. Örneklem olarak İstanbul ili Üsküdar ilçesinde aile danışmanlığı sürecini tamamlamış kişiler belirlenmiştir. Görüşmeler doyuma ulaşınca kadar devam etmiştir. Cevaplar tekrara düşünce ve veriler doyuma ulaşınca mülakatlara son verilmiştir. Araştırmaya 5 erkek, 14 kadın olmak üzere toplam 19 kişi katılmıştır. Katılımcılar ve eşleri hakkında detaylı bilgiler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler

Belge Grubu	Belge Adı	Yaşı	Katılımcı Eşinin Yaşı	Eğitim Durumu	Katılımcı Eşinin Eğitim Durumu	Meslek	Katılımcı Eşinin Mesleği
Kadın	K1	39	40	Lisansüstü	Lisansüstü	Yönetici	Yönetici
Kadın	K2	37	38	Lisans	Lisans	Öğretmen	Öğretmen
Kadın	K3	38	39	Lisans	Lisans	Yaşam Koçu	Uzlaştırıcı
Kadın	K4	36	40	Lise	Lisans	Ev Hanımı	Muhasebeci
Kadın	K5	26	26	Lisans	Lisans	İnsan Kaynakları Uzmanı	Mühendis
Kadın	K6	32	32	Lisans	Lisans	Ev Hanımı	Tasarımcı
Kadın	K7	46	50	Lisans	Lisans	Satış Danışmanı	Satış Danışmanı
Kadın	K8	45	45	Lise	Lisans	Ev Hanımı	Muhasebeci
Kadın	K9	33	34	Lisans	Lisans	Öğretmen	Mühendis
Kadın	K10	36	38	Lisans	Lisans	Öğrenci	Satın Alma Müdürü
Kadın	K11	50	51	Lise	Lise	Modelist	İnşaat Ustası
Kadın	K12	27	29	Lisansüstü	Lisansüstü	Öğretmen	Öğretmen
Kadın	K13	36	40	Lisans	Lisans	Öğretmen	Mühendis
Kadın	K14	37	41	Lise	Lise	Öğretmen	Yay Makinesi Operatörü
Erkek	E1	35	37	Lisansüstü	Lisansüstü	Satış Temsilcisi	Öğretmen
Erkek	E2	46	44	Lisans	Ön Lisans	Mühendis	Ev Hanımı
Erkek	E3	35	34	Lise	Ön Lisans	Prodüksiyon Şirketi	Ev Hanımı
Erkek	E4	39	39	Lisans	Lisans	Esnaf	Sosyolog
Erkek	E5	40	39	Lisansüstü	Lisansüstü	Yönetici	Yönetici

Katılımcıların 5'i erkek, 14'ü kadındır. Katılımcılardan kadınlar K1'den K14'e kadar, erkekler E1'den E5'e kadar kodlanmıştır. Katılımcıların yaşları 26 ile 50 arasında değişiklik gösterirken eşlerinin yaşı ise 26-51 arasında değişiklik göstermektedir. Ancak çiftlerin yaş aralığına bakıldığında zaman aile danışmanına başvuran 19 çiftin 13'ü 30-39 yaş aralığındadır. Çiftlerin 2'si 25-30 yaş, 4'ü de 40-50 yaşları aralığındadır.

Eğitim durumlarına bakıldığında; katılımcıların 4'ü lisansüstü, 10'u lisans ve 5'i lise mezunuyken; eşlerinin ise 4'ü lisansüstü, 11'i lisans, 2'si ön lisans ve 2'si de lise mezundur. Meslek gruplarına bakıldığında; katılımcıların 5'i öğretmen, 3'ü ev hanımı, 2'si yönetici, 2'si satış danışmanı/temsilcisi, 1'i yaşam koçu, 1'i mühendis, 1'i insan kaynakları uzmanı, 1'i öğrenci, 1'i modelist, 1'i reklamcı ve 1'i esnaf. Katılımcıların eşlerinin ise 3'ü öğretmen, 3'ü mühendis, 2'si yönetici, 2'si muhasebeci, 2'si ev hanımı, 1'i uzlaştırıcı, 1'i sosyolog, 1'i tasarımcı, 1'i satış danışmanı, 1'i yay makinesi operatörü ve 1'i satın alma müdürüdür.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Süreci

Üsküdar ilçesindeki özel aile danışmanlığı merkezlerinde, araştırmayı kabul eden 19 kişiyle 15.06.2021-15.12.2021 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 40 dakika sürmüştür. Görüşmeler anlık olarak yazılmıştır. Görüşmelerde onam formu, kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Onam formunda katılanlara, çalışmaya gönüllü katıldığı ve istediği zaman mülakatı sonlandırabilme hakkı olduğu ile ilgili bilgi verilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Kişisel bilgi formunda, katılımcılara cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, mesleği, eşinin yaşı, eşinin eğitim durumu, eşinin mesleği, hanenin aylık geliri gibi sorular sorulmuştur.

3.4. Araştırma Soruları

Yarı yapılandırılmış mülakatta, Covid-19 dönemi ve aile hayatına etkileri, aile danışmanlığının bu sürece katkıları hakkında 11 açık uçlu soru sorulmuştur. Sorular, başlangıçta aile sağlığının belirleyici

parametreleri olan iletişim, ekonomik hayat, cinsel hayat ekseninde oluşturulan sorulardan oluşmuştur. Daha sonra literatür taraması neticesinde boş zaman faaliyetlerine, eğitim sürecine, sosyal hayata Covid-19'in etkisi ve aile danışmanlığının bu sürece katkısıyla ilgili sorular da eklenmiştir. Sorular, Üsküdar Üniversitesinden mezun aile danışmanları tarafından değerlendirilmiş ve uzman geri dönüşleri çerçevesinde son haline ulaşmıştır.

3.5. Veri Analizi

Nitel görüşme yöntemiyle toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Görüşmelerin yazılı metinleri en az üç kere okunmuş ve cevaplar benzerliklerine göre kodlara ayrılmıştır. Covid-19 salgınının aile yaşamına etkileri teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda 3 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; “salgının olumsuz etkileri”, “salgının olumlu etkileri” ve “aile danışmanlığı desteğinin salgındaki etkisi”dir.

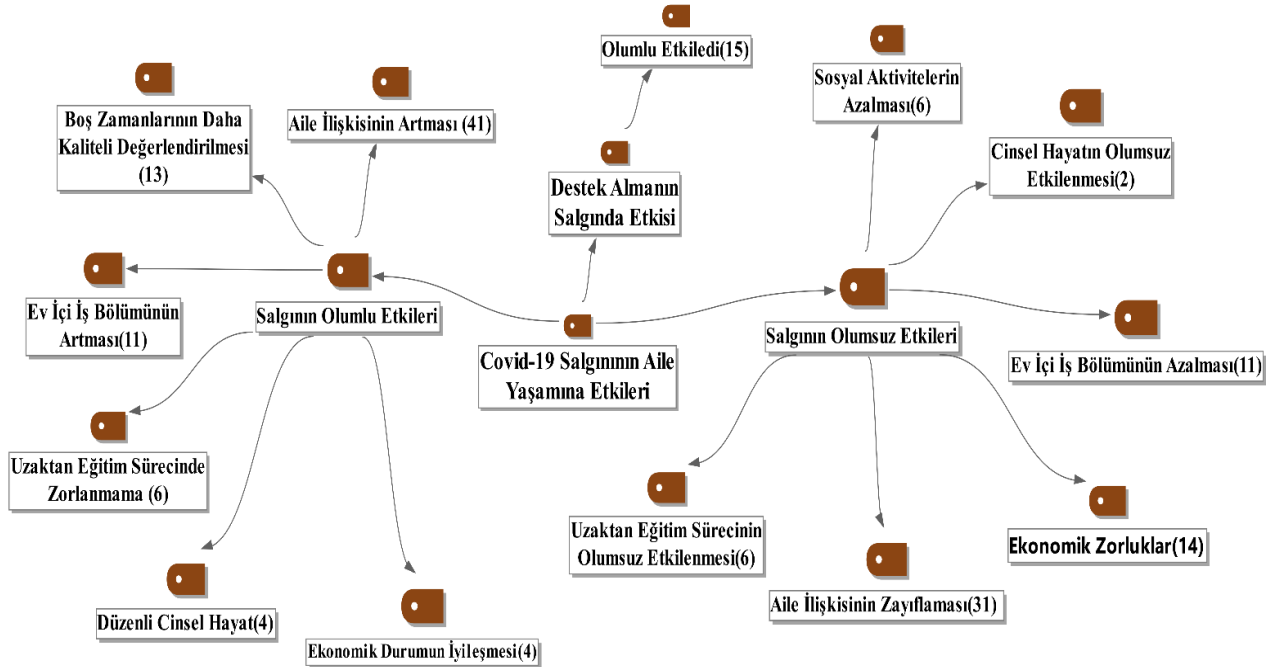
3.6. Etik Onay

Bu çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi için İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan 07/06/2021 tarihli ve 06 numaralı toplantısında 214880 sayılı kararı ile izin alınmıştır.

4. BULGULAR

Covid-19 salgınının aile yaşamına etkileri teması, katılımcı ifadeleri doğrultusunda 3 kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; salgının olumsuz etkileri, salgının olumlu etkileri ve destek alınanın salgındaki etkileridir.

Şekil 1. Covid-19 Salgınının Aile Yaşamına Etkileri Temasına Ait Hiyerarşik Alt Kod Bölümler Modeli

4.1. Covid-19 Döneminin Olumsuz Etkileri

Covid-19 salgınının aile yaşamına etkileri temasının ilk kategorisi, salgının olumsuz etkileridir. Salgının olumsuz etkileri kategorisinde 6 farklı kod yer almaktadır. Bunlar; uzaktan eğitim sürecinin

olumsuz etkilenmesi, ev içi iş bölümünün azalması, sosyal aktivitelerin azalması, aile ilişkisinin azalması, ekonomik zorluklar ve cinsel hayatın olumsuz etkilenmesidir.

4.1.1. Uzaktan Eğitim Sürecinin Olumsuz Etkileri

2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgını sonrasında tüm dünyada karantina dönemi başlamış; okul öncesinden yükseköğretime, eğitimden hizmet sektörüne kadar birçok kurum uzaktan çalışma ve eğitim sürecine geçmiştir. Teknoloji, bu süreci yönetmede başrolü oynamıştır (Yalçın ve Begenirbaş, 2021).

Ancak hem materyal eksikliği hem teknoloji kullanımı için gerekli bilgi ve beceri eksikliği; hem öğretmen hem de öğrencilerde kaygıya sebep olmuştur. Gerekli teknolojik materyallerin ulaşamama, özellikle sosyoekonomik seviyesi düşük kesimler için ciddi sorun oluşturmuştur. İnternet bağlantılarındaki aksaklıklar da aynı şekilde her kesim için eğitim sürecini olumsuz etkilemiştir (Direktör, 2021). Bu yeni süreç insanların hareket alanını kısıtlamış, ayrıca internet ağı üzerinde ciddi bir yoğunluğun oluşmasına sebep olmuştur.

Covid-19 salgınının yoğun olduğu dönemde, 190 ülkede okula gidemeyen 1,5 milyardan fazla öğrenci bulunduğu aktarılmaktadır. (Yurtsever vd., 2021). Ülkemizde de YÖK, 2019-2020 yılı bahar döneminde uzaktan eğitimle eğitim-öğretimi tamamlama kararı almıştır (Anadolu Ajansı, 2020). Salgının bulaşma ve ölümcül riskinin devam etmesinden ve aşılardan yeterli seviyeye ulaşamamasından dolayı 2020-2021 eğitim-öğretim yılının tamamı da uzaktan eğitim şeklinde tamamlanmıştır.

Salgının olumsuz etkileri kategorisinin ilk kodu uzaktan eğitim sürecinin olumsuz etkilenmesidir. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgın döneminin uzaktan eğitim sürecini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Hiç sevmedik. Uzaktan eğitim ile doğru düzgün eğitim aldıklarını düşünmüyorum. Hep yok internet kopuyor, bilmem ne oldu falan filan derken sürekli takip gerekti. Hem onlar gerildi hem biz gerildik çocuklar için.” (K1)

“Benim bire bir olumlu ya da olumsuz bir etkim yoktu. Ders zamanlarında ben iş yerindeydim. Bazı yerlerde anneleriyle bu süreci götürdüler. Ama dediğim gibi anneleriyle yaşadıkları bu sıkıntı ve akşam bana yansması ve benim çocuklara müdahil olmam ile bunun bozulduğunu düşünüyorum.” (E4)

“Çok sevmedim. Aslında güzel etkileri vardı, bilgisayardan öğretilbilecek her şeyi kendi kendime öğrenip bunu öğrencilerime aktarmak için gerçekten ciddi oranda çabaladım ve programlar öğrendim. Böylece kendime katkısı oldu. Çünkü bunu kendi başıma evdeyken yapmazdım. Ama öğrencilerim çok küçük olduğu için bunun onlara biraz haksızlık olduğunu düşündüm ve gerçekten beni psikolojik olarak fazla etkiledi. Ben hep dışarıda insanlarla canlı kalma, iletişim hâlinde olmayı çok seven bir insanken online eğitim beni biraz depresif hâle getirdi.” (K12)

4.1.2. Ev İçi İş Bölümünde Yaşanan Sorunlar

Ataerkil toplumlarda ev işleri genellikle kadınların görevi olarak görülmektedir. Covid-19 döneminde ev içinde işlerin daha da arttığı ve özellikle evden çalışan kadınların daha çok zorlandıkları bilinmektedir. Özellikle Covid-19 öncesi kadınlar kendilerine bireysel zaman ayırabiliyorken izolasyon sürecinde kendilerine zaman ayıramadıklarından şikayet etmişlerdir. Ev içi işler, mesleki sorumluluklar ve salgının yarattığı kaygıyla kadınlar, bu dönemde ekstra zorlu bir sınav vermişlerdir. Rahat ve esnek gibi olumlu çağrışımlar uyandıran home-office kavramının birçok kadın tarafından olumsuz bir tecrübe olduğu aktarılmıştır (Koparan ve Bekalp, 2020).

Salgının olumsuz etkileri kategorisinin ikinci kodu ev içi iş bölümünün azalmasıdır. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgın döneminin ev içi iş bölümünde azalmaya sebep olduğunu ve bakıcı, temizlikçi vs. gibi aldığı desteğin azaldığını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Daha fazla yük, daha fazla yoruldu. Çünkü herkes evde olduğu için.” (K8)

“Biraz daha aile evi olduğu için sorumluluklar daha fazla bana ait oldu. Bir şeyler sistemli, periyodik değil de kim evdeyse yapar, kim evdeyse temizler şeklinde oldu. Görür görmez temizlemeye başladım.” (K12)

“Benim bildiğim kadarıyla ben bir pazara bakıyordum. Pazar kısmı ile ilgileniyordum. Evde ne yaptım ben tam olarak bilmiyorum onu.”(E1)

“Çocuklarım ve işim arasında sıkışmış hissettim. Özellikle tam kapanmalarda çocukların bakıcıları gelmedi ama bizim işimiz devam etti. Çok zorlandım.” (K13)

Ayrıca hastalığın bulaşmasını engellemek amacıyla ev içinde daha da çok temizlik yapmak gibi ekstra iş yükünün olması ve hastalıkla ilgili kaygının da değişkenlik göstermesi de (Koçak ve Harmanci, 2020) aile içi ilişkileri etkilemiştir. Bu konuda katılımcının görüşü şu şekildedir:

“Eşimin elini sık sık yıkamaması, poşetleri havalandırmaması ve dışarıda her yere rahatça dokunması aramızda sürekli tartışmalara neden oldu.” (K6)

4.1.3. Sosyal Aktivitelerin Azalması

Sosyal izolasyondan dolayı çocuklar akran gruplarıyla bir araya gelememişlerdir. Çocukların ve ergenlerin akranlarıyla bir araya gelememeleri, çocuklarda öfke gibi ruhsal problemlere sebep olmuştur (Koçak ve Harmanci, 2020).

Üstün ve Özçiftçi (2020), Covid-19 küresel salgınının sosyal yaşama etkilerini derlediği çalışmasında, *“salgının sosyalleşme, etik düzlem, turizm, ekonomi, hukuk, eğitim gibi tüm alanlara ve yaşlı, genç, çocuk, kadın, erkek gibi farklı yapıdaki insan gruplarına ayrı ayrı etkilerinin olduğunu”* ortaya koymuştur. Kent hayatı halihazırda hareketsizliği artırmışken izolasyon süreciyle de bu hareketsizlik ciddi oranda artmıştır (Yıldız ve Bektaş, 2021).

Salgının olumsuz etkileri kategorisinin üçüncü kodu sosyal aktivitelerin azalmasıdır. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgın döneminin sosyal aktivitelerin azalmasına sebep olduğunu belirtmişlerdir.

“Yani çok iyi değil açıkçası. Çünkü ben hep dışarıya giden bir insandım, kütüphanedir, kafedir. Bir şey olmazsa sahile uğrardım. Bir şey yapamadığım için daha fazla içime kapanmama ve film izleme sebep oldu. Olumsuz etkiledi.” (K12)

“Konserlere, sinemaya, tiyatroya gidemeyince tabi daha sıkıntılı bir dönem oldu hepimiz için. O anlamda kötüydü.” (K9)

Nişanlı bir katılımcı, salgın döneminin birbirlerini tanıma sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Konuyla ilgili ifadesi şöyledir:

“Çok etkiledi, yani biz hani açık alandaydık sürekli. Sinemaya gitmezdik. Kapalı alanlarda sürekli maskeyle durmak bile gerçekten oralarda durmayalım, giderim gibi bütün o keyif aldığımız faaliyetleri normalde 10 üzerinden 10 keyif alıyorsak pandemi gerçekten onu 8 e 6 ya indirmiştir. Yüzünü bile göremiyorsunuz, tebessüm ettiğini, üzülüğünü, kızdığını anlamıyorsunuz. Çünkü kapalı ortamdasınız, ikinizde de maske var, bu bile mimiklerini görememek bile bir şey beğeniyorsunuz, ölçemiyorsunuz o yüzden etkiledi ya.” (K5)

4.1.4. Aile İlişkilerine Olumsuz Yansımaları

Covid-19 salgını döneminde, aile içi şiddetin arttığı da görülmüştür (Koçak ve Harmanci, 2020). Özellikle Covid-19 salgınının aile içi şiddete etkisinin incelendiği çalışmalarda şiddeti etkileyen faktörlerin, bireyin aylık geliriyle ve mutluluk düzeyiyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Demircioğlu, 2021).

İstanbul Emniyet Müdürlüğünden aktarılan bilgilere göre, 2019 yılının Mart ayında *“aile içi şiddet ve diğer suçlarda toplam 13 bin 538 olay yaşanırken”*, 2020 yılının Mart ayında *“11 bin 578 olay gerçekleşmiştir”*. Aile içi şiddet olayları aynı dönemde %38,2 oranında artış göstermiştir (Bağış ve Demir, 2020).

Salgının olumsuz etkileri kategorisinin dördüncü kodu aile ilişkisinin zayıflamasıdır. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgın döneminin, aile ilişkilerinin zayıflamasına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların ekrana uzun süre maruz kalması ve fiziksel aktivitelerinin azalması çocuklarda saldırgan davranışların artmasına sebep olmuştur. Bu durumda aile içi kardeş ve ebeveyn ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde çocuklardaki dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu (DEHB) belirtileri artmıştır (Direktör, 2021). Konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Çocuklar fazla ekrana maruz kalma yüzünden dikkat problemi yaşadılar. Ve buna bağlı olarak kendi aralarında çatışmalar oldu. Çok zor bir süreçti.” (K3)

“Oğlum bu süreçte hiperaktivite tanısı aldı. Onunla sürekli evde olmak çok zordu. Sosyal açıdan çok kötü etkilendik ailecek. Evde durdukça daha da kötüye gitti sanki.” (K12)

65 yaş üstü bireyler için sokağa çıkma yasağı ve çocuklarının hastalığı bulaştırma endişesiyle aileleriyle görüşmemeleri de aile ilişkilerini etkilemiştir. Covid-19 salgın ve önlemleri ailelerin büyükleriyle ilişkilerini etkilediği kadar ev içi ilişkileri de etkilemiştir. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri şöyledir:

“Onlar olumsuz etkiledi. Görüşemedik çünkü hiç doğru düzgün. Zaten uzaktalar. Görüşemedik yani onlarla.” (E5)

“Anne ve babam, özellikle annem bu Covid-19 konusunda, hassas olmuştu. Kapanma sonrası onları ziyaret ettiğimde şehir dışından geldiğim için, “Sarılacak mıyız?” diyerek çekinceli davrandı. İlk gün yediğim bir şeyden rahatsızlandım, annem Covid-19 olabilir düşüncesi ile uzaktan ilgilendi. Memleket dönüşünde küçük kızım “Covidse covid babamla karantinaya girerim.” diyerek sarıldı. Büyük kızım da annesinden izin alarak sarıldı.” (E2)

4.1.5. Ekonomik Zorluklar

Covid-19 salgını, ekonomiyi dünya genelinde etkileyerek küresel bir ekonomik kriz hâline gelmiştir. İzolasyon; üretim ve yaşam şeklini değiştirmiş, ekonomik açıdan hayatı olumsuz etkilemiştir (Karter, 2021). Karantina süresi boyunca internet alışverişleri artmış ve e-ticarete ayak uyduramayan birçok firma iflas etmek zorunda kalmıştır. Covid-19 nedeniyle birçok firma ve şirket iflas etmiş ya da kapasitesini azaltmıştır. Ya da birçok firma evden çalışma veya vardiya sistemini getirerek Covid-19 döneminde iş akışını sağlamıştır. Buna rağmen iflas, işten çıkarılma ve işsizlik sorunu bu dönemde ciddi oranda artmıştır (Temir, 2020).

Salgının ekonomik zorlukları ile ilgili katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Şu anda çok ciddi bir borç yükü altındayız. Pandemi öncesi hemen öncesinde devraldığımız işletmede işlerin yolunda gitmemesi, işte borçlarla bankalarda bağlantılı şekilde bir şeye girişilmesi, bu süreçte satışların durduğu, insanların sokağa çıkmaktan korktuğu bir yıl oldu. Bizim işletme olarak zarar görmemiz ve kapatmamızla sonuçlandı. Şu anda onun ceremesini çekiyoruz.” (K3)

“Olumsuz etkilendi. İş yerimi kapatmak durumunda kaldım. Tamamen pandemiyle alakalı bir durum değil; ama pandeminin de etkisi var yani bu noktada. Pandemi olmasaydı muhtemelen işler farklı bir noktada ilerliyordu. Sıkıntı yaşayabilirdim; ama kapatma olmazdı diye düşünüyorum.” (E4)

“Ekonomik faaliyetlerimizi prim konusunda onu etkiledi. Ben öncesinde çok uzun bir işsizlik süreci yaşadım tabii ki. Mezun olduktan sonra bir Covid başladı. Birçok görüşmem oldu, olumsuz sonuçlandı. Sonrasında ben işe girdim ama Covid sürecinde girdiğim için çok düşük bir ücretle başladım. Hâlâ daha bu şekilde devam ediyor. O sebeple pandemi tabii ki mali açıdan bizi etkiledi.” (K5)

4.1.6. Cinsel Hayata Olumsuz Etkileri

İzolasyon sürecinde sürekli evde olan ailelerin cinsel hayatlarının ilişkilerine paralel olarak geliştiği gözlemlenmiştir. Covid-19 salgınında çift uyumu yüksek çiftlerde eş ilişkileri ve cinsel yaşamın olumsuz etkilenmediğini bildiren çalışmalar mevcuttur (Gökbulut vd., 2022a).

Covid-19 salgını, zaman zaman kadın ve erkelerde cinsel istekte azalma ve uyarılmada birtakım sıkıntılara neden olmuştur. Aynı zamanda bu olumsuzlukların stresten kaynaklandığı belirtilmiştir. Covid-19 salgınında yaşanan stres, anksiyete, kaygı gibi psikolojik etkenler cinsel yaşam kalitesini de olumsuz etkilemiştir (Gökbulut vd., 2022b).

Çift uyumu düşük olan çiftler, evde izolasyon sürecinde sürekli beraber olmanın iletişimlerini olumsuz etkilediğini, bunun da cinsel hayatlarına yansıdığını (K6) belirtmişlerdir. Ayrıca hastalığın bulaşma korkusunun cinsel hayatlarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Salgının olumsuz etkileri kategorisinin son kodu cinsel hayatın olumsuz etkilenmesidir. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgın döneminin cinsel hayatı olumsuz yönde etkilediğini belirten ifadeleri şöyledir:

“Pandemi döneminde tatsızlıklarımız, anlaşmazlıklarımız, iletişimsizliklerimiz tabii ki cinsel hayatımızı etkiledi, yani böyle birçok cinsel bozukluk var aslında; ama bizim hiç yakınlığımız olmadı. Birlikte uyumadığımız zamanlar oldu. Yan yana oturmamız zamanlar çünkü ikimiz için de iletişim yoksa cinsellik de yoktu, şey gibi geliyor bize, kullanılmak gibi bir düşünce olduğu için hiç yakınlaşmadık. Aslında bu bir döngü biliyor musun, cinsel uzaklık iletişimsizliği de getiriyor. İletimsizlik de cinsel uzaklığı.” (K6)

“Hâliyle korku süreci olduğu için ölüm korkusu. Aman bulaşacak, kimden ne gelecek bilmediğimiz için hâliyle olumsuz etkiledi.” (E1)

4.2. Salgının Olumlu Etkileri

Covid-19 salgını sürecinin en önemli etkisi olan uzun soluklu eve kapanmalar, bir kriz olduğu kadar yeni fırsatlar da getirmiştir. Bu noktada Covid-19 salgınının aile yaşamına etkileri temasının ikinci kategorisi, salgının olumlu etkileridir. Salgının olumlu etkileri kategorisinde 6 farklı kod yer almaktadır. Bunlar; uzaktan eğitim sürecinde zorlanmama, ev içi iş bölümünün artması, boş zamanların daha kaliteli değerlendirilmesi, aile ilişkisinin artması, ekonomik durumun iyileşmesi ve düzenli cinsel hayattır.

4.2.1. Uzaktan Eğitimin Avantajları

Katılımcılar, uzaktan eğitimin dezavantajları kadar avantajlarından da bahsetmişlerdir. Konuyla ilgili Özdoğan ve Berkan (2020); Uzaktan eğitimin avantajlarına yönelik görüşlerinin çoğunlukla derslerin defalarca izlenmesi, salgın döneminde hastalıktan korunarak eğitim ihtiyacının karşılanmış olması, eğitimde teknoloji kullanımına aşinalık kazanılması gibi avantajlarından bahsetmiştir.

Salgının olumlu etkileri kategorisinin ilk kodu, uzaktan eğitim sürecinde zorlanmamadır. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgının uzaktan eğitim sürecinde olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Evde daha çok ilgilenme imkânım oldu.” (K4)

“Benim çocuğum çok hareketli bir çocuk değil. Bizim için gayet sağlıklı bir şekilde geçti. Bunun sebebi bir çocuğumun öyle bir çocuk olması, ev ortamı müsaitti. İki öğretmenimiz çok çok iyi yönetti bu süreci. Sadece hani derslerde değil sonrasında da çocuklarla işte hep birlikte film izliyoruz ya da oyun saati koyduk işte oyun oynayacağız. Hani bu tarz etkinlikler yaptı. Hiç bırakmadı, sürekli kontak hâlindeydi.” (K10)

“Çocukların yüz yüze eğitim ile daha verimli olduğunu anlamamıza vesile oldu. Ayrıca çocukların teknoloji ile çok erken tanışmasına vesile oldu.” (E3)

4.2.2. Ev İçi İş Bölümünün Artması

Literatürde, Covid-19 salgını döneminde kadınların salgın nedeniyle iş yükleri artmıştır (Işık, 2020). Ancak araştırmamızda konuyla ilgili katılımcılar bu dönemde ev işlerinde daha çok iş birliği yaptıklarını ifade etmişlerdir. Salgının olumlu etkileri kategorisinin ikinci kodu, ev içi iş bölümünün artmasıdır. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgının ev içi iş bölümünde olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Yani biraz daha tabii ki görev aldılar. Hem çocuklar hem eşim biraz daha yardımcı oldular.” (K1)

“Her şeye yardım ettim. Çocukların ödevleriyle ilgilendim. Çocuklarla daha fazla ilgilendim. Evde yaşanan herhangi bir problemde daha fazla haşır neşir oldum.” (E5)

“Daha çok yemek yapmak zorunda kalmak, ciddi oranda iş yükümü artırdı. Ancak temizlik ve çocuk bakımı konusunda eşim çok destek oldu.”(K13)

4.2.3. Boş Zamanların Değerlendirilmesi

Covid-19 sürecinde evde kapanmalar boş zamanı değerlendirmek için de evi kullanmayı gerekli kılmıştır. Covid-19 sürecinde boş zamanını değerlendirmek üzere birçok insan, vaktinin büyük kısmını evde geçirmiştir. İşlerinden arta kalan zamanlarını da, aile bireyleri evde aile ortamında oyunlar oynayarak, sinema filmleri izleyerek, kitap okuyarak değerlendirmiştir (Okumuş, 2021).

Bu noktada günümüzdeki birçok araştırma boş zamanın faydalı geçirilmesinin insanlara fiziksel, zihinsel, sosyal ve psikolojik açıdan birçok faydasının bulunduğunu ifade etmektedir (Yıldız ve Bektaş, 2021). Bu noktada birçok insan evde de olsa boş zamanlarını değerlendirmişlerdir.

Salgının olumlu etkileri kategorisinin üçüncü kodu, boş zamanların daha kaliteli değerlendirilmesidir. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgının boş zamanların daha kaliteli değerlendirilmesinde olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Kutu oyunlarını çok oynadık çocuklarla. Online atölyelere katıldılar, resim atölyesi gibi. Kendileri aralarında bir şeyler oynadılar. Film izledik.” (E5)

“Tabii biz sosyalleşme konusunda şanslıydık. Çünkü hem evimizin bahçesi; yani güzel bir sosyal alanı var. Hem çok yakında bir park var. Sosyal mesafeyi koruyarak oralara gittik. Çocuklarımızı da orada sosyalleştirdik.” (K7)

“Çocuklarla ve eşimle daha çok vakit geçirmemize, birlikte oyunları oynamamıza, onlarla bol bol kitap okumama vesile oldu, ben de bu süreçte çok kitap okudum. Eşimle destek almadan önce de boş zamanlarımızı güzel değerlendiriyorduk; ama çocuklarla iletişim noktasında büyük katkısı oldu.” (K13)

4.2.4. Aile İlişkisinin Güçlenmesi

Covid-19 küresel salgınının en önemli etkisi, bir çok insanın uzun süre evde vakit geçirmek zorunda kalmasıdır.(Okumuş, 2021). Salgınla birlikte aile bireyleri daha fazla vakit geçirmişlerdir. Buna bağlı olarak aile bireyleri aynı mekân ve zaman zemininde yeni ilişkiler geliştirmişlerdir. Salgında ev içinde aile ilişkileri sosyalleşme açısından daha da güçlü bir merkez hâline dönüşmüştür (Yamaç, 2021).

Covid-19 döneminde ailede bağlılığın arttığı söylenmektedir. Salgın sonrası süreçte, ev ve ailede bazı kalıcı ve yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Evde kalmaya bağlı olarak aile bireylerinin daha sıkı ve yoğun bir ilişki içine girmişlerdir. Bu durum da aile bireylerinin bağlılık düzeylerinin artmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlılık, ailede aidiyet duygusunun güçlenmesini de beraberinde getirmiştir (Okumuş, 2021).

Covid-19 sürecinde eve kapanmak, aile içinde her zamankinden daha fazla bir arada bulunmayı gerektirmiştir. Bu noktada salgının olumlu etkileri kategorisinin dördüncü kodu, aile ilişkisinin artmasıdır.

Bu kodda yer alan katılımcılar, aile ilişkilerinin artması konusunda salgının olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Evde çok insan olmasından dolayı anneye çok fazla yük binmiş oldu, hani ev işi olarak. Ama psikolojik olarak iyi oldu. Yani çocuklarla daha fazla beraber olduk. Beraber etkinlik üretmek zorunda kaldık. Zaten dışarı çıkamıyoruz diye evde bir şeyler yaptık. Aile etkinliklerimiz arttı.” (E5)

“Bence daha iyi oldu. Daha sağlıklı bir şekilde yaklaşmayı öğrendik. Zaman açısından güzel oldu. Daha çok zaman geçirdik, o yüzden bence güzel bir fırsat oldu diyebilirim.” (E1)

“Büyük aile ile ilişkilerimiz, normal olması gerekenden ya da normalde olandan çok daha fazla idi. Bu da bizim aile olmamızı çok zorlaştırmıştı. Aylarca eve kapanma, bize aile olma şansı yakalamamıza vesile oldu. Kapanmalar bittikten sonra da eşimin daha çok bizi öncelediğini, daha çok sahiplendiğini, problemlerimizi daha çok görüp daha çok çözümüne ortak olmasına vesile oldu. Geniş aileden biraz uzaklaşmak bize iyi geldi.” (K13)

Yoğun iş hayatı olan babaların bu vesileyle çocukların sorunlarıyla daha fazla iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca geniş aile ile sınırlarda zorluk yaşayan çiftlere aile olma şansı yakaladığı için salgının olumlu katkılarının olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

4.2.5. Ekonomik Durumun İyileşmesi

Salgın sürecinde birçok kişi evini iş yeri ve ofis olarak kullanmaya başlamıştır. Ev, salgınla birlikte ekonomik bir merkez üssü hâline gelmiştir (Okumuş, 2021). Günümüzde teknolojinin gelişmesi, iletişim imkânlarının artması nedeniyle esnek çalışma, evden çalışma gibi yeni yöntemler yaygınlaşmıştır (Özçelik, 2021). Sadece bilişim sektöründe değil birçok alanda uzaktan çalışmanın yaygınlaşması ve uzaktan eğitimlerin artması, özellikle ev kadınlarının gerek eğitim süreçlerini gerek iş hayatına girişlerini kolaylaştırmıştır.

Salgının olumlu etkileri kategorisinin beşinci kodu, ekonomik durumun iyileşmesidir. Bu kodda yer alan katılımcılar, salgının ekonomik durumun iyileşmesinde olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar ekonomik durumun iyileşmesinin, genel olarak esnek çalışma imkânlarıyla ve sosyal medya desteğiyle gelirin artması ve harcamaların azalması şeklinde olduğunu şu ifadelerle belirtmişlerdir:

“Ben pandemi döneminde evden çalışmaya başladım. Evet, bir ev geçindirmiyorum; ama atıyorum, çocukların bir şey istediğinde babasından para istemeden oyuncak, yiyecek neyse ya da evin başka bir ihtiyacı ben bunları alabiliyorum. Pandemi döneminde benim biraz daha kazandığın para arttı.” (K6)

“Daha az para harcadım. Bu yüzden iyi oldu açıkçası.” (K9)

“Yeni bir sektöre girdim. Yeni bir ortaklık yapmış oldum kız kardeşimle. Küçüklüğümden beri bana yapamazsın dediler, ben yaptım. Çocuk giyim üzerine odaklandık. Sosyal medya desteğiyle satışlarımız arttı. Eskiden yetişkin dikimi yapıyorken Covid-19 döneminde düğünler, cemiyetler durdu. Ancak anneler çocukların aile içinde yaptıkları doğum günleri ile sosyalleşmeye devam ettiler. Çocuk elbisesi siparişleri almaya başladık yoğun biçimde. Artık marka değeri olan bir çocuk butiğim var.” (K11)

Katılımcıların görüşlerinden hareketle; harcamaların azalması, esnek iş imkânlarının artması ve sektörde yeni boşlukların doğmasının artmasıyla Covid-19’un bazı alanlarda ekonomik katkılarının olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.6. Düzenli Cinsel Hayat

Covid-19 salgınında, bazı eş ile olan ilişkilerinin ve cinsel yaşamının olumlu etkilendiğine dair veriler bulunmaktadır ve kadınların hâlihazırda cinsel yaşam kalitelerinin de yüksek olduğu belirtilmektedir (Gökbulut vd. 2022b). Bir başka ifadeyle cinsel hayatları sağlıklı bireylerde bu süreç olumlu bir etki göstermiştir. Bu noktada katılımcılar Covid-19 sürecinde daha çok birlikte vakit geçirdikleri için ve fiziksel anlamda daha az yorulduklarını belirterek cinsel hayatlarının daha olumlu etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu

bağlamda, salgının olumlu etkileri kategorisinin son kodu olan düzenli cinsel hayatla ilgili katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Sıklığı ve niteliği olumlu anlamda değişti. Eskiden iş stresi ve yoğunluğu alıkoyuyordu. Ayrıca küçükken bir taciz durumu yaşamıştım, bundan dolayı da eşime kendimi bırakamıyordum. Her yaklaştığında o duyguya gittiğimi fark ettim. Bundan da uzaklaşıp arındıkça işin açığı açıldığını da fark ettim. Bu meseleyi aşmamda aldığım desteğin çok çok faydasını gördüm her açıdan.” (K4)

“Olumlu anlamda etkiledi, daha çok bir arada olup fiziksel anlamda çok yorulmadığımız için birlikte olma oranımız belirgin oranda arttı.” (K13)

“Olumlu etkiledi evde durduğumuz için.” (E5)

4.3. Salgın Sürecinde Aile Danışmanlığı Desteğinin Etkisi

Covid-19 salgının aile yaşamına etkileri temasının son kategorisi, destek almanın salgındaki etkisidir.

Bu kodda yer alan katılımcılar, aile danışmanlığı desteği almanın salgında olumlu etkilere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Bizim anlaşılmadığımız, içinden çıkamadığımız konular da oldu. Bu dönemde aile danışmanlığı bize iyi geldi.” (K3)

“Yani psikiyatri desteğinin faydası oldu. Bireysel psikoterapi seansları aldım. Aile danışmanına gittim. Onların hepsinin faydasını gördüm. İlaç kullandım.” (E4)

“Eğer bu desteği almamış olsaydım daha sabırsız ve tahammülsüz bir anne olurum.” (K9)

“Bu beni hasta edebilir, şöyle etkiledi. Eşimle dışarı çıktığımızda mesela markete gittim, şey yaptım. Ay dur, eline kolonya al, şunu yap, bunu yap derdim ama demiyorum artık. Dolayısıyla demeyince tartışma da çıkmıyor.” (K6)

“Yani çocuğun yaptığı herhangi bir olumsuz davranışa 3 şiddetinde değil de 7 şiddetinde cevap, karşılık verebilirdim.” (K9)

“İlişkimizde de güçlenmeler gerçekleşti ve cinsellik boyutunda da problem ortadan tamamen kalktı.” (K3)

“Küçükken bir tacize uğramıştım. O da cinsel yönden beni etkiliyordu. Destek aldıktan sonra eşimle daha rahat birlikte olabildim” (K7)

“Şöyle: Şimdi biz de zaten ekonomik problem olduğu için bizi olumlu yönde etkiledi. Yani harcamalar noktasında, birikim yapma noktasında çok daha olumlu etkiledi. Eşimin kesinlikle bir bütçe yönetimi yoktu. Sürekli harcama üzerineydi. Hiç böyle bir biriktirme klasörü yoktu yani beyninde. Öyle bir ihtiyacın olduğuna gerçekten böyle bir biriktirmenin gerekli olduğuna inandı ve daha farklı yönde değişti.” (K1)

“Bizim aramızdaki sorunlardan en önemlisi ekonomik sorunlardı. Yani bu anlamda birbirimizi beklentilerimizi vesaire anlayıp destek olmaya çalışıyoruz. Daha net ve anlaşılır bir sürece girmiş olduk. Birlikte tek bir iş yerinden ekonomik faaliyetlerimizi yönetmeye başladık.” (E4)

Şekil 2. Covid-19 Salgının Aile Yaşamına Etkileri Temasının Belge Grubu Bazlı İncelenmesi

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	E1	E2	E3	E4	E5	TOPLAM	
▼ Covid-19 Salgının Aile Yaşamına Etkileri																					0
▼ Salgının Olumsuz Etkileri																					0
Uzaktan Eğitim Sürecinin Olumsuz Etkilenmesi	1	1				1	2	1	2			1		1	2	1		1	1		15
Ev İçi İş Bölümünün Azalması		1						2			1	1			1						6
Sosyal Aktivitelerin Azalması					1	1		1	1	1	1	1									6
Aile İlişisinin Zayıflaması	1	3	3	1	3	4	1	1	1	1	2				1	5		3	1		31
Ekonomik Zorluklar			1		2		1					2		3	3			1	1		14
Cinsel Hayatın Olumsuz Etkilenmesi						1									1						2
▼ Salgının Olumlu Etkileri																					0
Uzaktan Eğitim Sürecinde Zorlanmama				1						1	1			2							6
Ev İçi İş Bölümünün Artması	1		1	1		1	1					1	1				1	1	2		11
Boş Zamanlarının Daha Kaliteli Değerlendirilmesi	1	1	1				2			2			1	1	1	1	1	1		1	13
Aile İlişisinin Artması	5	2	2	6		1	3	1	1	1	2	2	3	3	3	1	2		3		41
Ekonomik Durumun İyileşmesi						1			1		2										4
Düzenli Cinsel Hayat				1			1						1								4
▼ Destek Almanın Salgında Etkisi																					0
Olumlu Etkiledi	1		1				1		5				1	1		1		3	1		15
Σ TOPLAM	10	8	9	10	6	10	12	6	11	5	9	8	9	9	12	10	5	9	10		168

Covid-19 salgının aile yaşamına etkileri temasıyla ilgili katılımcı görüşlerinin, katılımcı bazlı olarak incelenmesi Tablo 2’de görülmektedir. Farklı katılımcıların farklı noktalarda yoğunlaştıkları, noktaların büyüklüğü ve renk değişimleri ile görülmektedir. Buna göre, maviden kırmızıya doğru renk değişimi yaşandıkça görüş yoğunluğu da artmaktadır. Örneğin K1 ve E4 isimli katılımcılar, salgının olumlu etkileri koduna ait aile ilişkilerinin artması alt koduna daha yoğun görüş bildirmişlerdir.

SONUÇ

Çin’de ortaya çıkan ve kısa bir sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını; izolasyonu zorunlu kılmış, aileler uzun zaman diliminde evde kalmak zorunda kalmışlardır. Eve kapanmalar neticesinde ailelerde olan iletişim problemleri, dönemin problemleriyle ailelerin baş edemeyecek seviyeye ulaşmasına sebep olmuştur. Aile iletişiminin güçlü olduğu ailelerde, bu dönem aile ilişkileri güçlendirirken, iletişim sorunları yaşayan ailelerde sürekli beraber olmak sorunları daha da büyütülmüştür (Gökbulut vd., 2022a). Bilhassa aile içi iletişim becerilerinin aile danışmanı eşliğinde geliştirilmesi bu süreçte ailelere büyük destek olmuştur. Kalkan, kendisinin geliştirdiği on hafta süren aile danışmanlık seansları neticesinde evlilik uyumu ve aile içi iletişim becerilerinin geliştirilmesi üzerinde etkili olduğunu bulgulamıştır (Kalkan, 2002). Kahraman (2011) tarafından yapılan on iki oturumlu aile danışmanlık programının da evli kadınlar da evlilik uyumunu artırdığı görülmüştür. Aile danışmanlık desteği almış ailelerin iletişim becerileriyle ilgili yapılan araştırmalar da anlamlı bir biçimde çift uyumunda ve iletişim becerilerinde artış görülmüştür (Baygöl, 2015).

Covid-19; sağıktan ekonomiye, eğitimden çalışma şekillerine kadar birçok hususu etkilemiştir. Bu dönemde aileler de olumlu veya olumsuz olarak salgından etkilenmişlerdir. Ayrıca Covid-19 döneminin izolasyon dışında hastalık bulaşma ve bulaştırma korkusu, bireylerde kaygı düzeyini artırmıştır. Bu dönemdeki ekonomik problemlerden aileler ciddi oranda etkilenmiştir. Aileler uzaktan eğitim süreciyle eğitimi yürütmek zorunda kalmıştır. Ayrıca kadınlar üzerinde evde daha fazla zaman geçirmeden kaynaklı ev içi iş yükü artmıştır. Sosyal hayat ve boş zaman faaliyetleri eve kaymıştır. Ekonomik hayatta yeni bir dönem başlamış, yeni çalışma şekilleri ortaya çıkmıştır. Ailelerin sürekli evde olması iletişim sorunlarına sebep olmuş, bu da zaman zaman cinsel hayatı olumsuz etkilemiştir. Salgının aile hayatına bu şekilde etkileri olmasına rağmen, bu dönemde aile danışmanlığı desteği alan çiftler birlikte vakit geçirmeden kaynaklı çatışma yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca hem kendilerine hem ailelerine daha kaliteli vakit ayırabildiklerini ifade etmişlerdir. İşsizlik ve iflas gibi ekonomik problemler yaşayan katılımcılar da eşleriyle daha iyi bir iletişim ve dayanışma içerisine girdiklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak Covid-19 döneminin aileleri; aile içi iletişim meselelerinde, ekonomik ve cinsellikle ilgili meselelerde olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Ancak bu dönemde alınan aile danışmanlık desteğinin aile içi iletişimi

güçlendirdiği, cinsel problemlere çözüm olduğu anlaşılmaktadır. Salgınla mücadele noktasında aile danışmanlığının aile içi iletişimi güçlendirerek ailelere olumlu destek olmuş olması, bu hizmetin ciddi bir koruyucu, önleyici ve destekleyici fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak salgın döneminde veya daha önce alınmış aile danışmanlığı desteği, ailelerin salgından sağlıklı bir şekilde çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden aile hayatının sağlığı için aile danışmanlığı uygulamalarının devlet eliyle daha yaygın bir şekilde sunulması faydalı olacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulundan 07/06/2021 tarihli ve 06 No'lu toplantısında 214880 sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: Permission for this study was obtained from the Ethics Committee of Istanbul University with the decision number 06 at the meeting dated 07/06/2021 and numbered 214880 of the relevant board. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Bağış, H. ve Demir, H. (2020, Nisan 5). Koronavirüs günlerinde asayiş suçları azaldı, aile içi şiddet arttı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koronavirus-gunlerinde-asayis-suclari-azaldi-aile-ici-siddet-artti/1793263>.
- Baygül, Ş. (2015). *Çözüm odaklı kısa süreli aile danışmanlığı kuramına dayalı olarak geliştirilen evlilik danışmanlığı programının çiftlerin evlilik uyumlarını arttırmadaki etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Boyacı, M. (2020). *Aile danışmanlığı kuram uygulama ve araştırma* (5. bs.). Pegem Akademi.
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 62-79.
- Davison, R. M. (2020). The transformative potential of disruptions: A viewpoint. *International Journal of Information Management*, 55, 102149, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102149>
- Demircioğlu, S. (2021). Türkiye’de Covid-19 salgısının aile içi şiddete etkisi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 54-69.
- Direktör, C. (2021). Covid-19 salgını ve çocuk psikolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(4), 739-750, <https://doi.org/10.18863/pgy.877883>
- Gladding, S. T. (1995). *Family therapy: History, theory, and practice*. Merrill.
- Gökbulut, N., Bal, Z. ve Uçar, T. (2022). Covid-19 salgınının kadınlarda eş uyumu ve cinsel yaşam kalitesine etkisi. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 54(3), 447-454, <https://doi.org/10.20492/aeahtd.944021>
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153, <https://doi.org/10.5455/cap.20130625102321>
- Işık, E. (2020). Covid (19) salgını ve kadın emeği: Türkiye’den kadın deneyimleri. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(2), 219-241, <https://doi.org/10.30586/pek.816682>
- Kahraman, Z. (2011). *Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kalkan, M. (2002). *Evlilik ilişkisini geliştirme programının, evlilik uyum düzeyine etkisi* [Doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Karter, Ç. (2021). Koronavirüs (Covid-19) pandemisinin para politikaları üzerine etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 675-692.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Koçak, Z. ve Harmancı, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 183-207.
- Koparan, E. ve Bekalp, B. (2020). İzolasyon sürecinde iletişim ve üretim süreçleri: Kadınların home office dolaylı mesai ve iş yükü dönüşümü. *Moment Dergi*, 7(2), 149-172, <https://doi.org/10.17572/mj2020.2.149172>
- Leiter, M. P. ve Durup, M. J. (1996). Work, home, and in-between: A longitudinal study of spillover. *Journal of Applied Behavioral Science*, 32(1), 29-47, <https://doi.org/10.1177/0021886396321002>
- Nazlı, S. (2007). *Aile danışmanlığı* (4. bs.). Anı Yayıncılık.

- Okumuş, E. (2021). Covid-19 küresel salgın sürecinde ev ve aile. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 89-117, <https://doi.org/10.5281/zenodo.5506785>
- Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2019). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış* (4. bs). Pegem Akademi.
- Özçelik, Z. (2021). Covid-19 nedeniyle evden çalışma sürecinde performans değerlemesi: Bir kamu kurumu çağrı merkezi örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58, 221-240, <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.798088>
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43, <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788118>
- Resmi Gazete. (2009). Gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurum ve kuruluşlarınca açılacak aile danışma merkezleri hakkında yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090225-4.htm>
- Temir, C. (2020). Covid-19'un semaye piyasaları üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4(7), 50-66.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 142-153, <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.721864>
- Yalçın, R. C. ve Begenirbaş, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde teknostres ve iş-aile çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 701-730.
- Yamaç, M. (2021). Religious and social impacts in Turkey during the coronavirus pandemic. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 65-84, <https://doi.org/10.51702/esoguifd.830551>
- Yıldız, S. ve Bektaş, F. (2021). Covid-19 salgınının çocukların boş zaman etkinliklerinde yarattığı değişimin ebeveyn görüşleriyle değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26(1), 99-122.
- Yurtsever, M., Tarhan, Ç. ve Tecim, V. (2021). Covid-19 sürecinde eğitim: Uzaktan eğitim yeni “normal” mi? *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 7(2), 56-64.